

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM EVOLUČNEJ TEÓRIE POZNANIA

DUŠAN GÁLIK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Rozvoj biológie v 20. storočí, predovšetkým rozpracovanie biologickej evolučnej teórie nezostal, napokon ako každý pokrok v ľubovoľnej oblasti vedeckého skúmania, bez mnohotvárnej a rozporuplnej filozofickej reflexie. Táto sa pohybuje od diskusií okolo riešenia parciálnych problémov biológie, resp. ich filozoficky relevantných dôsledkov, k pokusom syntetizovať poznatky biológie na danom stupni jej vývoja vo všetkých jej oblastiach a vytvoriť tak "jednotnú" biologickú teóriu podľa vzoru fyziky, so začlenením takejto jednotnej teórie živého do celostného vedeckého obrazu sveta. Iným prístupom k reflexii poznatkov biológie môže byť napríklad extrapolácia biologických zákonitostí na iné úrovne, hľadanie všeobecnej platnosti biologických zákonov na nadbiologických úrovniach a z toho vyplývajúce filozofické otázky a ich riešenie (ako príklad môžeme uviesť problém redukcie, vzťah redukcie ako metódy a redukcie ako princípu), pričom o oprávnenosti takýchto prístupov sa neustále živo diskutuje tak medzi prírodovedcami (uvedený príklad sa napokon netýka len biológie), ako aj medzi filozofmi. A nemusí ísť ani o zovšeobecňovanie biologických zákonov či princípov, veľmi časté sú pokusy aplikovať určitý princíp, vyextrahovaný z biológie, na inú, viac či menej príbuznú oblasť, prípadne hľadanie zhodností, podobností, analógií v procesoch, ktoré sú od seba zdanlivo veľmi vzdialené a nepríbuzné. Azda najsignifikantnejším príkladom takéhoto postupu je využívanie princípu prírodného výberu na iných úrovniach organizácie živého, než (podľa niektorých) na akých tento princíp pôsobí, alebo v nebiologických (napríklad sociálnych) systémoch.

V oboch prípadoch (pri zovšeobecňovaní resp. aplikácii biologických zákonov a princípov v iných oblastiach skúmania) sa môže ukázať, že nejde o všeobecnú platnosť biologických zákonov či princípov, ale skôr o to, že samotné tieto biologické zákony a princípy vyplývajú z princípov či zákonitostí, ktoré sú spoločné (do určitej miery a v určitých aspektoch) rôznym úrovniam štruktúry a organizácie reality a sú určitou "konkretizáciou" týchto všeobecnejších princípov na danej úrovni štruktúry a organizácie reality.

Jeden z možných prístupov ako rozšíriť biologické poznanie na oblasti, ktoré podľa názorov iných neboli, nie sú a ani nebudú postihnuteľné prostriedkami vychádzajúcimi z biológie, je snaha analyzovať poznanie, jeho pôvod a podstatu v tzv. evolučnej teórii poznania (evolutionary epistemology, evolutionäre Erkenntnistheorie).

Evolučná teória poznania. Ak chceme analyzovať evolučnú teóriu poznania, musíme si hneď na začiatku uvedomiť niekoľko skutočností. Po prvé, je to nejednoznačnosť názvu, skutočnosť, že jedným a tým istým termínom sa označuje viacero smerov filozofického, resp. biologicko-filozofického skúmania. Tieto je možné rozdeliť do dvoch hlavných skupín. Do jednej skupiny patria tie koncepcie evolučnej teórie poznania, ktoré sa snažia o vyššie naznačenú aplikáciu určitých biologických princípov (predovšetkým princíp prírodného výberu) na inú oblasť, v tomto prípade na rast a vývoj ľudského poznania. Predstaviteľom tohto smeru nejde o to, ukázať ľudské poznanie ako výsledok a zavŕšenie biologickej evolúcie, ale skôr o hľadanie analógií medzi vývojom poznania a vývojom biologických druhov. Sem môžeme zaradiť koncepciu vývoja poznania K. R. Poppera a S. Toulmina.

Do druhej skupiny evolučných teórií poznania patria tie koncepcie, ktoré sa fenomén ľudského poznania snažia odvodiť z biologickej evolúcie (alebo širšie z organickej evolúcie). Východiskovou tézou je tvrdenie, že "ak je človek výsledkom organickej evolúcie, potom aj jeho poznanie a myslenie, jeho „duch“ pochádza z tejto evolúcie a musí svoje predpoklady hľadať v princípoch evolúcie" ([22], 63). Pre tento smer evolučnej teórie poznania je charakteristické (a vyplýva to napokon už zo samotného vyššie uvedeného tvrdenia), že sa konštituoval na pôde biológie, v tej jej časti, ktorá sa zaoberá skúmaním a porovnávaním správania živočíchov a človeka – na pôde etológie (pričom u nemecky píšucich autorov sa ujal výstižnejší názov "vergleichende Verhaltensforschung" – porovnávací výskum správania). Etológovia chápu správanie živočíchov a človeka ako výsledok biologickej evolúcie, pričom správanie tvorí podstatnú charakteristiku daného biologického druhu, ktorá je od neho neoddeliteľná a prenáša sa z generácie na generáciu tak genetickou informáciou daného druhu, ako aj inými, nededičnými cestami. Evolučná teória poznania v tomto chápaní je výsledkom práce "filozofujúcich" prírodovedcov, je dotiahnutím ich biologického skúmania za hranice biológie samotnej. Tu sa stretáme s takými menami ako K. Lorenz, spoluzakladateľ modernej etológie a vlastne aj tohto smeru evolučnej teórie poznania, americký psychológ D. T. Campbell, rakúsky zoológ R. Riedl, G. Vollmer, pôvodne fyzik, dnes profesor filozofie, F. M. Wuketits a iní, pričom najmä poslední traja sa snažia o systematizáciu poznatkov evolučnej teórie poznania do ucelenej koncepcie.

Obidva tu stručne charakterizované smery evolučnej teórie poznania majú mnoho rozdielných, ale aj spoločných znakov, môžeme povedať, že sú do značnej miery komplementárne. Cieľom tejto štúdie však nie je analyzovať vzájomný vzťah týchto dvoch smerov v evolučnej teórii poznania. V tejto práci sa chcem zamerať predovšetkým na druhý smer, na lorenzovskú teóriu poznania, teda tú koncepciu evolučnej teórie poznania, ktorá je obsiahnutá v prácach K. Lorenza a jeho spolupracovníkov a nasledovníkov.

A práve pri analýze tohto smeru evolučnej teórie poznania nerazíme na druhú skutočnosť, totiž na "hraničné" postavenie evolučnej teórie poznania. Lorenzovská evolučná teória poznania, ktorá vyrástla predovšetkým z prírodovedných pozorovaní, chce týmito prostriedkami skúmať fenomén, ktorý podľa mnohých nie je možné tý-

mito prostriedkami skúmať, aspoň nie vyčerpávajúco (lorenzovská evolučná teória poznania sa ani nesnaží o vyčerpávajúcu analýzu poznania). Vynára sa však otázka, či jej reprezentanti so svojou analýzou poznania neprekračujú hranice biológie a prírodných vied vôbec, či skôr neformulujú filozofické problémy a neriešia ich filozofickými prostriedkami, hoci prírodovedne zargumentovanými a odôvodnenými. Pri hľadaní odpovede na túto otázku zistíme vnútornú rozštiepenosť evolučnej teórie poznania. Na jednej strane ide o snahu zachovať prírodovedný a v konečnom dôsledku vedecký charakter evolučnej teórie poznania, zbaviť ju špekulatívnosti, ktorou sú poznačené všetky filozofické "-izmy" ([16], 294), vytvoriť teóriu poznania ako "vedu o získavaní poznania" ([16], 17), ako "biológiu poznania" (Biologie der Erkenntnis, čo je aj názov hlavného diela významného rakúskeho zoológa Ruperta Riedla, v ktorom rozoberá svoje chápanie evolučnej teórie poznania), pričom treba dodať (vzhľadom na široký obsah pojmu "biológia"), že nejde o anatómiu a fyziológiu zmyslových orgánov a nervových sústav, ale o hľadanie fylogenetických základov poznania, o evolučnohistorický vývoj poznania ([15], 11 a n.). Konečným cieľom evolučnej teórie poznania je potom ukázať prírodné dejiny ľudského poznania (Lorenz).

Odstránenie špekulatívnosti, iracionality a postavenie teórie na prírodovedný základ je potom metódou na vyriešenie protirečení medzi prírodnými vedami a duchovnými vedami (Geisteswissenschaften) v situácii, keď prírodné vedy nemôžu nájsť ducha prírody a duchovné vedy nemôžu nájsť prírodu ducha. Toto protirečenie je zdrojom roztrieštenosti ľudskej kultúry na dve subkultúry: na materialisticko-scientistickú subkultúru prírodných vied, ktorá mení svet a stáva sa postrachom, pretože tomuto svetu rozumie len spolovice, a idealisticko-hermeneutickú subkultúru duchovných vied, ktorá taktiež obsahuje len polopravdy, chaos pojmov a metód, z čoho potom vyplýva neschopnosť zvládnuť zlo, ktoré vidia ([15], 5 a n., 17 a n.). Tu treba poznamenať, že sociálny a etický motív, motív degenerujúcej a k zániku smerujúcej ľudskej civilizácie, ako aj analýza príčin tohto úpadku a možný spôsob nápravy je v lorenzovskej teórii poznania veľmi silný a všetky teoretické skúmania, ktoré autori vo svojej oblasti vedú, napokon vyúsťujú do tohto motívu.

Druhým pólom vnútorného štiepenia evolučnej teórie poznania je snaha zaradiť ju medzi súčasné filozofické smery, nájsť jej náležité miesto pri plnom zachovaní jej špecifickosti, ktorá je daná jej prírodovedným základom, o čo sa snaží predovšetkým G. Vollmer. Preňho už nie je prvoradá otázka pôvodu poznania (hoci aj tá má svoje prirodzené miesto), ale v úvode svojej práce *Evolutionäre Erkenntnistheorie* nastoľuje problém filozoficky:

1. ako a prečo je možné poznanie – lebo kategórie poznania "sa hodia" (passen) na kategórie reality;

2. hlavný problém každej teórie poznania, a teda aj evolučnej teórie poznania, problém pravdivosti poznania – prečo sa kategórie poznania hodia na kategórie reality (pozri [17], 5).

Pri riešení daného problému vychádza Vollmer z nasledovných postulátov: jestvuje reálny svet, ktorý je nezávislý od vnímania vedomia; tento reálny svet je

štrukturovaný; medzi všetkými oblasťami reality jestvuje kauzálny vzájomný vzťah; okrem nášho vlastného vedomia existujú aj iné vedomia; naše zmyslové orgány sú aktivované reálnym svetom; myslenie a vedomie sú funkciami mozgu, teda prírodného orgánu; vedecké výpovede by mali byť objektívne (pričom ide o objektivitu v zmysle intersubjektívneho porozumenia, nezávislosti od systému vzťahov, intersubjektívnej overiteľnosti, nezávislosti od metódy); hypotézy by mali výskum riadiť, nie brzdiť; údaje zmyslovej skúsenosti musia byť analyzované, opísané "prírodnými zákonmi" a vysvetlené; nepotrebné hypotézy treba odstraňovať ([17], 28-34).

Na základe týchto postulátov, ktoré sú implicitne alebo explicitne obsiahnuté aj v názoroch ostatných autorov, zaraďuje Vollmer evolučnú teóriu poznania do prúdu realistickej filozofie (pričom ide o realizmus v zmysle uznávania nezávislej existencie reálneho sveta). Takto definovaný realizmus delí na štyri hlavné skupiny:

1. naivný realizmus, pre ktorý je charakteristické presvedčenie, že reálny svet je taký, aký ho vnímame;

2. kritický realizmus, pre ktorý reálny svet nie je vo všetkom taký, aký ho vnímame;

3. prísne kritický realizmus, podľa ktorého žiadna štruktúra reálneho sveta nie je taká, ako sa nám javí;

4. hypotetický realizmus, ktorý predpokladá, že existuje reálny svet, s určitými štruktúrami; tieto sú čiastočne poznateľné a my skúšame, ako ďaleko s touto hypotézou dôjdeme ([17], 35).

Evolučná teória poznania v tomto delení patrí do hypotetického realizmu.

Vnútorne štiepenie evolučnej teórie poznania, jej dvojaký charakter, daný prírodovedným základom, ktorý je prekračovaný smerom k filozofii, si azda najviac uvedomuje F. M. Wuketits, ktorý sa síce snaží zachovať špecifickosť evolučnej teórie poznania ako prírodovedného skúmania poznania, ako biológiu poznávacích štruktúr a mechanizmov a súčasť evolučnej biológie, čo označuje za prvý stupeň evolučnej teórie poznania, no na druhej strane si jasne uvedomuje prekračovanie rámca biológie pri skúmaní ľudského poznania a nutnosť diskusie o filozofických dôsledkoch vyplývajúcich z prírodovedného skúmania ľudského poznania, čo je druhým stupňom evolučnej teórie poznania (pozri [22], 64 a n.).

Lavírovanie evolučnej teórie poznania medzi biológiou a filozofiou je spôsobené relativizovaním a širokým chápaním niektorých pojmov, predovšetkým pojmu "poznanie" ako ústredného pojmu; u Vollmera napr. aj pojmu "kategória" (keď hovorí o tom, ako sa *katégórie* poznania hodia na *katégórie* reality, nie na realitu, fakty reality atď.). Pojem poznania v evolučnej teórii poznania nezahŕňa len ľudské poznanie, ale v podstate všetky reakcie organizmu na prostredie – vnútorne alebo vonkajšie. Život vôbec (život ako bios, nie individuálne žitie) je podľa Lorenza procesom získavania poznania. Poznanie sa neobmedzuje len na vedomé poznanie, každý proces získavania informácie je poznaním, ktoré je v konečnom dôsledku vyjadrené v správaní organizmu, ale aj v jeho anatomicko-fyziologickom zložení a fungovaní. Napríklad oko vidí preto, lebo mechanizmami evolúcie si z prírody vyextrahovalo všetky potrebné zákony optiky ([15], 25). Poznanie je teda proces, ktorý

prebieha na všetkých úrovniach organizácie živého, začína sa už na úrovni génov. Adekvátne poznanie reality, teda také kategórie poznania, ktoré sú adekvátne kategóriám reality, potom poskytuje danému organizmu výhodu v procese prírodného výberu; táto výhoda je však vzhľadom na hypotetický charakter poznania obmedzená a relatívna. Čím adekvátnejšie je poznanie, tým viac je organizmus schopný reagovať nielen na aktuálne zmeny prostredia, ale aj na jeho možné budúce zmeny, teda určitým spôsobom a s určitou pravdepodobnosťou "predvídať" zmeny v prostredí. V takomto chápaní poznania, ktoré sa overuje prežívaním, evolučným úspechom alebo neúspechom, potom stráca zmysel pojem pravdy, pravdivosti poznania. To, čo sa nám zdá ako rozumné a účelné, nie je nič iné ako poznanie overené procesom evolúcie. Toto platí na všetkých úrovniach, od génov až po človeka. Aj človek ako individuum aj ako druh, výsledok biologickej a sociokultúrnej evolúcie, prežíva len dovedy a potiaľ, pokiaľ adekvátne poznáva prostredie, v ktorom žije. Ak sme v súčasnosti svedkami postupného degenerovania ľudskej civilizácie, potom je najvyšší čas zmeniť naše poznávanie reality, zbaviť ho všetkých jednostranností a nájsť pravé miesto človeka v prírode, z ktorej vzišiel a ktorej sa čoraz viac odcudzuje.

Je však otázne, či si takto široko chápaný pojem poznania zachováva svoju funkčnosť. Takýto pojem poznania je totiž možné rozšíriť aj za hranice živého, na nižšie úrovne, kde v podstate každý proces môžeme charakterizovať ako proces získavania informácie, teda ako proces poznania, čím pojem poznania stráca do určitej miery zmysel a svoje postavenie. Ak k tomu pridáme neurčitosť, s akou predstavitelia evolučnej teórie poznania tento pojem používajú (čo je do značnej miery v rozpore s proklamovanou tézou o vedeckom charaktere evolučnej teórie poznania), potom je zrejmé, že tento pojem sa stáva jedným z citlivých miest evolučnej teórie poznania a pod náporom kritikov (predovšetkým z radov konštruktivistov) dochádza k jeho obmedzeniu a presnejšiemu definovaniu ([18], 1-27; [4], 28-54). Snahou obmedziť a presnejšie definovať pojem poznania sa však evolučná teória poznania vzdáľuje svojmu prírodovednému zameraniu, spor o pojem poznania je skôr filozofickým sporom a do značnej miery dôkazom toho, ako nerada sa filozofia vzdáva tých problémov, ktoré podkladá za svoje vlastné.

Problém a priori. Jedným z protirečení, ktoré sa evolučná teória poznania snaží prekonať a ktoré siaha hlboko do histórie predovšetkým európskeho myslenia, je protirečenie medzi racionalizmom a empirizmom, protirečenie, ktoré vzniká ako dôsledok riešenia vzájomného vzťahu zmyslového a rozumového poznania. Tento spor sa vo výraznej podobe vyhrotil v novovekej filozofii a v rôznych obmenách siaha až do súčasnosti, pričom nejde o samoučelný spor filozofov, ale o spor, ktorý do veľkej miery ovplyvňuje povahu vedeckého skúmania reality, čo môžeme ilustrovať na príklade samotnej etológie. Táto sa vo svojej klasickej podobe začína formovať na sklonku minulého storočia predovšetkým na európskom kontinente, na pôde, ktorá je presiaknutá racionalistickou tradíciou, uprednostňujúcou rozumové poznanie pred zmyslovým. Uprednostnenie rozumu pred zmyslami však nutne vedie k otázke, ako je vôbec možné poznanie (najjednoduchšie, elementárne poznanie)

bez akejkolvek zmyslovej skúsenosti. Nezostáva nič iné ako uznať určité elementárne, jednoduché idey za vrodené. Napriek špekulatívnemu charakteru väčšiny racionalistických filozofií ostáva ich nepochybnou zásluhou uznanie vnútornej aktivity subjektu poznania, čo sa premietlo aj vo formujúcej sa etológii – živočíchy si vytvárajú svoj "vnútorný svet" (J. J. von Uexküll), objavujú sa myšlienky o "vrodom správaní živočíchov" (O. Heinroth). Tieto myšlienky nachádzajú svoje plné vyjadrenie až po II. svetovej vojne, konštituovaním sa klasickej etológie ako vedy o správaní živočíchov a človeka v diele K. Lorenza, K. von Frischa a N. Tinbergena. Racionalistickou tradíciou podopretá etológia však narazila na odpor behaviorizmu, psychológie živočíchov a človeka, ktorá sa zrodila v Spojených štátoch a vyrastala z tradícií britského a amerického empirizmu.

Pre pôvodný anglický empirizmus je charakteristické uprednostňovanie zmyslového poznania pred rozumovým, vo vede potom uprednostňovanie meraní a pokusov pred vytváraním špekulatívnych teórií. Na začiatku poznania (pri narodení) je vedomie čisté ako "nepopísaný list papiera" (Locke), na ktorý zmysly "zapisujú" idey. Tu však narazíme na problém, ako je možné, aby sa údaje zo zmyslových orgánov, celá zmyslová skúsenosť (ak poznanie pochádza zo zmyslov a myseľ je na začiatku poznania "tabula rasa") usporiadala a nezostala len chaotickou zmesou vnemov, kto, resp. čo usporiada túto zmyslovú skúsenosť, ak rozum zasahuje do poznania až neskôr.

Behaviorizmus však zostáva verný empirickej tradícii, snaží sa správanie živočíchov a človeka sledovať pokusmi, výsledky ktorých je možné merať a kvantifikovať, odmieta uznať akúkoľvek vrodenosť v správaní živočíchov a človeka, pôvodnú Lorenzovu dichotómiu *vrodené správanie* – *získané správanie* podrobuje ostrej kritike. Po úspechoch modernej etológie v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, ktoré sú navyše podopreté výsledkami skúmania z iných oblastí, napr. genetiky, je behaviorizmus nútený ustúpiť kritike zo strany etológov, ktorí mu vyčítajú predovšetkým jednoduchú reflexnú schému vysvetľovania správania (podnet-reakcia), vytrhávajú živočíchov z ich prirodzeného prostredia (čím je znemožnené skúmanie ich špecificky druhového správania), podceňovanie úlohy správania v biologickej evolúcii atď..

Práve odlíšenie vrodeneho správania od získaného (naučeného) slúži evolučnej teórii poznania na prekonanie zmieneného sporu racionalizmus verzus empirizmus. Na to, aby bol tento spor prekonaný, je nutné ho preniesť z filozofie do prírodných vied, dať mu vedeckú podobu. Východiskom aplikácie vlastného prírodovedného výskumu na riešenie pôvodne filozofického problému je potom prístup, ktorý má veľa spoločného s tézou o vrodeneosti správania či skôr o vrodeneosti jeho základov a foriem, totiž Kantovo učenie o a priori.

Kant sa vo svojom diele taktiež pokúša o prekonanie dichotómie medzi racionalizmom a empirizmom, snaží sa o vyriešenie nedôsledností, do ktorých sa nutne dostáva každá krajnosť. Podľa Kanta "vôbec nemožno pochybovať o tom, že celé naše poznanie sa začína skúsenosťou" ([6], 57), v čom sa prikláňa k empirizmu, no na druhej strane ako racionalista tvrdí, že "to ešte neznamená, že celé pramení zo

skúsenosti" ([6], 57). Okrem zmyslového poznania existuje aj poznanie nezávislé od skúsenosti, ktoré túto skúsenosť predchádza a usporadúva, je teda apriórne, na rozdiel od zmyslového, teda aposteriórneho. Apriórne nie je poznanie samo osebe, ale len formy, ktorými je toto poznanie triedené a ukladané do súdov. Apriórny charakter nazeracích foriem tým, že nie je zaťažený žiadnou zmyslovou skúsenosťou, teda ničím, čo má veľmi nestály a len pravdepodobnostný charakter, potom zabezpečuje to, o čo nám v poznaní ide a čo sa snažili nájsť všetci filozofi – totiž poznanie, ktoré je nevyhnutné, správne a pravdivé. Týmto apriórnymi formami nazerania sú priestor a čas a základné kategórie, ktoré usporadúvajú skúsenosť. Týchto je v Kantovej tabuľke kategórií 12 ([6], 112).

Kantova koncepcia a priori je logická, založená na logických a filozofických argumentoch. Kant sa nepýta, odkiaľ pochádza a priori, netvrdí, že ide o niečo vrodené, napr. vrodené idey či kategórie. Kant hľadá logickú nevyhnutnosť súdov poznania, tých súdov, ktoré už obsahujú zmyslovú skúsenosť. Na to, aby túto logickú nevyhnutnosť našiel, musí abstrahovať od celého obsahu poznania a nájsť čisté logické formy, ktoré skúsenosť do nevyhnutných súdov usporadúvajú. Preto je jeho koncepcia logickou koncepciou a priori.

A čo sa stane, ak vrodené formy správania uznáme za apriórne formy poznania? Zdá sa, že vyriešenie daného problému, problému odkiaľ a ako pochádza poznanie, je na dosah ruky, čo sa domnieval aj K. Lorenz v čase, keď pôsobil v Königsbergu, dokonca na tej istej katedre ako svojho času I. Kant, čo tiež malo určitý vplyv na formovanie Lorenzových názorov. Toto svoje riešenie Lorenz rozviedol v práci, ktorú napísal počas svojho pôsobenia v Königsbergu v rokoch 1940 až 1941 a ktorá ono riešenie avizuje už svojím názvom – *Kants Lehre vom Apriorischen im Lichte gegenwärtiger Biologie*. Táto práca je východiskom celej evolučnej teórie poznania, hoci mnohé názory a predovšetkým chápanie a priori ako jednoduchých vrodenských štruktúr a foriem správania a poznania musel pod náporom kritikov, predovšetkým z radov novokantovcov, a neskôr aj na základe vlastných výskumov značne skorigovať. Rozpracovanie evolučnej teórie poznania, jej hlavných téz môžeme datovať až do začiatku sedemdesiatych rokov a nie je už záležitosťou len K. Lorenza.

Evolučná teória poznania na rozdiel od Kanta hľadá pôvod apriórnych foriem nazerania. Vzhľadom na svoje široké chápanie pojmu poznania sa však neobmedzuje len na ľudské poznanie, a preto nemôže zostať pri "čistých logických formách" ako Kant, ale musí vyjsť za hranice logiky a filozofie do biológie, do biologickej teórie evolúcie. Nielen človeku je vlastné poznávanie, život sám je poznanie, preto sú apriórne formy nazerania dané všetkým živým organizmom, iný je len vzájomný pomer medzi vrodenským a získaným (naučeným). Apriórne formy nazerania sú tie formy alebo štruktúry správania, ktoré sú spoločné všetkým príslušníkom daného biologického druhu; z nich potom vyplýva aj špecificky druhové správanie, sú produktom prispôsobenia sa daného druhu základným štruktúram a zákonitostiam tohto sveta, sú teda výsledkom procesu biologickej evolúcie, a teda samy sú výsledkom určitého procesu poznania. Z hľadiska daného biologického druhu sú aposteriórne, z hľadiska jednotlivých individuí daného druhu (či skôr pre

každého príslušníka daného druhu) sú apriórne, sú nezávislé od "osobnej" skúsenosti individua; túto skúsenosť predchádzajú a umožňujú. Myšlienka "a priori z hľadiska individua – a posteriori z hľadiska druhu" je spoločná všetkým predstaviteľom evolučnej teórie poznania. Tieto formy usporadúvajú skúsenosť do racionálnych foriem a operácií (u človeka), resp. do racionálnych foriem a operácií ([15], 13 a i.). Princíp racionality ("rozumo-podobnosti") správania a poznania živočíchov je nutným dôsledkom širokého chápania pojmu poznania. Pri neurčitosti, s akou je tento pojem v evolučnej teórii poznania používaný, je náročné tento pojem dôkladne analyzovať.

V evolučnej teórii poznania ide teda o biologizovanú, psychologickú (Popper) verziu a priori, ktorá sa niekedy označuje za naturalistickú ([1], 249-277), ktorá však na rozdiel od Kanta nevidí v a priori záruku apodiktickosti poznania. Každé poznanie je len hypotetické, pravdepodobné, pravde-podobné. Nevyhnutné, správne a pravdivé ani nemôže byť, pretože samo je výsledkom procesu (procesu prispôbovania sa prostrediu; správnejšie, nie výsledkom; samo poznanie je týmto procesom a proces evolúcie je procesom poznania), pričom tento proces prebieha neustále, poznanie je overované v evolúcii, je ňou zhodnocované. Ak je relatívne správne, znamená to, že danému druhu či jedincovi (alebo každej inej úrovni organizácie) poskytuje možnosť prežiť. Ak daný druh, jedinec atď. neprežíva, znamená to, že jeho poznanie bolo neadekvátne. Apriórny charakter poznania mu teda ešte nezaručuje správnosť, v tom sa Kant mýlil (Popper).

Kritérium adaptovanosti ako kritérium správnosti poznania, jeho adekvátnosti, je svojráznym pokusom ako obísť starý filozofický problém – problém pravdy, zhody našich poznatkov o svete s týmto svetom. Snaha vyhnúť sa pojmu pravdy, jeho nahradzovanie správnosťou či adekvátnosťou, je len ďalším dôsledkom širokého chápania pojmu poznania. Pokiaľ je tento pojem používaný pri analýze evolúcie "poznania" živočíchov, môže byť do určitej miery oprávnený, ak sa neprekračujú hranice prírodnej vedy (čo samo je dosť problematické), a jeho používanie môže byť vyvolané nedostatočnosťou nášho kategoriálneho a terminologického aparátu. Ak však prechádzame z prvého stupňa evolučnej teórie poznania k druhému a analyzujeme ľudské poznanie, je veľmi ťažké ostať na úrovni prírodnej vedy a riešiť jej prostriedkami a postupmi problémy filozofické. Neadekvátnosť zvolených prostriedkov potom neposkytuje riešenia problémov, ale skôr ich presúvanie do inej roviny. Silné biologizovanie filozofických pojmov určite vyvolá náležitý odpor, ale na druhej strane pre filozofiu môže byť impulzom na prehodnotenie niektorých jej vlastných problémov, na to, aby našla ich prírodovedné zdôvodnenie a pozadie, hoci aj za cenu obmedzovania vlastného predmetu. Lebo jedným z dôsledkov historického vývoja vedeckého poznania je zužovanie predmetu filozofie, keď na otázky, ktoré pôvodne boli formulované ako filozofický problém, sa našli odpovede vo vedách. Je niečo také možné aj v prípade evolučnej teórie poznania? Odpoveď určite nebude jednoznačná, treba však "skúšať, ako ďaleko s touto hypotézou dôjdeme".

- [1] CZERNIAK, S.: Hipotetyzm a biologia. In: Studia epistemologiczne. 1. Wrocław 1990.
- [2] Die Psychologie des 20. Jahrhunderts. Zv. VI : Lorenz und die Folgen. Zürich 1978.
- [3] EIBL- EIBESFELDT, I.: Grundriss der Vergleichende Verhaltensforschung. Mnichov 1980.
- [4] ENGELS, E. M.: Erkenntnistheoretischer Konstruktivismus, Minimalrealismus, empirischer Realismus – Ein Plädoyer für einige Unterscheidungen. In: Zeitschrift für philosophische Forschung. Zv. 44. 1990, č. 1.
- [5] KANT, I.: Prolegomena. In: Antológia z diel filozofov. Zv. IV. Bratislava 1970.
- [6] KANT, I.: Kritika čistého rozumu. Bratislava 1979.
- [7] LORENZ, K.: Das sogenannte Böse. Viedeň 1965.
- [8] LORENZ, K.: Vrozené základy učení. In: O biologii učení. Praha 1974.
- [9] LORENZ, K.: Der Abbau des Menschlichen. Mnichov 1983.
- [10] LORENZ, K.: Wege zur Evolutionären Erkenntnistheorie. In: Evolution. Ordnung und Erkenntnis. Berlín 1985.
- [11] LORENZ, K.: 8 smrtelných hříchů. Praha 1990.
- [12] POPPER, K.: Objective Knowledge. Londýn 1974.
- [13] POPPER, K. R. - LORENZ, K.: Die Zukunft ist offen. Mnichov 1985.
- [14] RIEDL, R.: Die Strategie der Genesis. Mnichov 1976.
- [15] RIEDL, R.: Biologie der Erkenntnis. Berlín 1981.
- [16] RIEDL, R.: Die Spaltung des Weltbildes. Berlín 1985.
- [17] VOLLMER, G.: Evolutionäre Erkenntnistheorie. Stuttgart 1983.
- [18] WENGEL, H. J.: Evolutionäre Erkenntnistheorie und erkenntnistheoretischer Realismus. In : Zeitschrift für philosophische Forschung 1990, č. 1.
- [19] WILLIAMS, B.: Evolutionary Theory: Epistemology and Ethics. In : Evolution and Its Influence. Oxford 1989.
- [20] WILSON, E. O.: Sociobiology. Londýn 1980.
- [21] WUKETTIS, F. M.: Kausalitätsbegriff und Evolutionstheorie. Berlín 1980.
- [22] WUKETTIS, F. M.: Evolution. Erkenntnis. Ethik. Darmstadt 1984.
- [23] KAMARÝT, J. - STEINDL, R.: Filozofické problémy klasické a moderní etologie. Praha 1989.